

**Új néprajzi
kismonográfia
a Csokonai-
hagyományokról**

Lukács László:
Csokonai a néphagyományban
Ráció, Bp., 2007.

Csokonai Vitéz Mihály neve falusi gyermekként sem volt ismeretlen számomra. Szüleim mindkét ágon tanító családból származtak, és Fehérgyarmaton éltünk majd tizenegy esztendő koromig. Irodalom- és zenekedvelő édesanyám vidám természetű volt, munka közben mindig dalolt és téli estéken gyakran elővette kis gitárját is. Csokonai Vitéz Mihály romantikus nevét nemcsak hallottam tőle, hanem a *Földiekkel játszó égi tünemény, A hatalmas szerelemnek megemésztő tüze bánt, Óh Tihanynak rijadó leánya* kezdősorú Csokonai-dalokat (címről soha nem neveztük) valamennyi versszakával meg is tanította nekünk. Csokonairól magáról pedig édesapám mesélt, aki egy ideig debreceni diák volt. Ez a város olyan formán jelent meg képzeletemben, ahogyan az ő elbeszéléseiből összerakhattam. Mikor Debrecenbe költöztünk, elvitt bennünket a kollégiumba, elmagyarázta, hogy kik vannak az árkadok domborművein. Csokonai szobráról azt mondta, hogy ez a legszebb költőt ábrázoló magyar szobor az egész országban. Megtanultuk Ruyter admirális és az oszlopra vésett gályarabok nevét, beszélt Bocskairól, Kálvinról, Lutherről, Zwingliről, s természetesen ugyan ezen a falon lévő domborművek alapján Kőlcseyről, Arany Jánosról, és természetesen Csokonai Vitéz Mihályról, a kicsapott, Nagyerdőn társaival mulatozó diákról, kinek síremléke előtt is tisztelegtünk vele. Hallatlan öröm töltött el, amikor úgy hatodik osztályos koromban a *Csáthy-helyén*, ahol akkor kis antikvárium volt, egy forintért megvettem (fagylalt helyett) a kirakattól kiemelt *Egy fiatal élet rapszódiaja* című Csokonai életregényt, s elolvastam. A Csokonai-történetek, anekdoták egy részét Szőke bácsitól (a kollégium mindenese volt) hallottam, amikor az iskolával, majd többször egyedül is a kollégium múzeumát megnéztem. Ízesen előadott diáktörténetei Csokonairól és Hatvani, Budai Ézsaiás professzorokról szóló elbeszélései, no meg Nyilas Misi története nemcsak megragadt bennem, de észrevétlen gyarmatiból debrecenivé alakított. Csokonait kézzelfogható közelségbe hozta a Déri Múzeum is, ahová gyakran jártunk be testvéreimmel, barátaimmal, s nem csak az iskolával kötelezően. Csokonai fuvolája, Lilla papagájos képe, ha a régi múzeumra gondolok, azonnal felmerül bennem, csakúgy mint a kollégium gyűjteményében kiállított néhány kézirat és nyomtatvány. Csodálkozva olvastuk és mondtuk: *Földiekkel játszó égi tünemény...* Az es betűt *ef*-nek ol-

vasva. Egyidejűleg persze verseivel is ismerkedtem, s az iskolában is tanultuk őket.

A magyar irodalomnak nagy költőket adó Székesfehérvár melletti kis Zámolyról származó Lukács László debreceni egyetemi hallgatóként kezdett foglalkozni a néphagyományban különösen erőteljesen élő debreceni költővel. A költő születésének kétszázadik évfordulóján az *Egyetemi Élet* diákújság külön Csokonai-számot jelentett meg. Lukács László szerkesztőként így került kapcsolatba Julow Viktor professzorral (aki „száműzetését” töltötte a Déri Múzeumban és Csokonai-könyvét írta), illetve Kilián István irodalomtörténésszel, a jubileumi kiállítás rendezőjével. *Csokonai a néphagyományban* címmel Lukács László cikket tett közzé ebben a számban. Írására Ujváry Zoltán is felfigyelt. Maga a téma különös volta, a jubileumi rendezvények hangulata, amelyben a debreceni szellemiség is megnyilatkozott, s cikkének fogadtatása a jelenség alaposabb feltárására ösztönözte. *Jelenséget* kell mondanom, mert – ezt ő is hangoztatja – ritka dolog az, hogy egy költő, egy művész a népi fantáziát annyira megragadja, hogy magát a költőt természetfeletti erővel ruházzák fel, jövőbe látó jósként tiszteljék, életének sok mozzanata pedig legendává, monda- és anekdotakorré terebélyesedjék, költészete egy része két és fél évszázaddal később is eleven legyen, beépüljön a néphagyományba, tovább írják verseit, megzenésítsék. A magyar irodalomban csak Petőfit érte még ez a népi tisztesség.

Lukács László több mint három évtizedig gyűjtötte könyvének anyagát, átvizsgálva a különböző múzeumok, könyvtárak, kéziratárak anyagát, feljegyezve a még élő néphagyományt, filológiaiilag tisztázva az előkerült szövegek eredetihez való viszonyát. Csokonai nemcsak szülőföldjén és környékén fordult meg, hanem a Dunántúlon is maradandó nyomot hagyott közvetlen, illetve tágabb környezetében. Az ország nyugati fele némely művének színhelye, a táj szépségei és csodái verseinek ihletői is voltak. A szülőhelyén kialakult, a személyéhez, viselt dolgaihoz kötött történetek errefelé is ismertté váltak, sőt tovább gyarapodtak. Országos hírnevét a nagynevű protestáns iskolák, kollégiumok diákjai körében terjedő kéziratmásolatok Pápától Csurgón át, Kiskunhalasig, Sáropataktól Kolozsvárig, Marosvásárhelyig növelték. A kollégiumokban akár csak egy-két évet eltöltött, később mesteremberré, tehetősgazdává vált személyek kéziratot könyvei, diplomát szerzett tanítók, papok, hivatalnokok gyűjteményes kötetei bizonyosságai annak, hogy mind versei, mind a róla szóló történetek, mind a neki tulajdonított jóslatok (pl. jövődölések csaknem száz esztendő eseményeiről, balszerencsés napok jegyzéke) a társadalom polgári rétegét is elérték. A nem iskolázott nép pedig *tudós* (*tudomá-*

nyos) emberré, garabonciás diákká, természetfeletti erejű alakká avatta, illetve csavaros eszű, a szorult helyzetből magát mindig kivágó Lúdas Matyi-féle anekdotahőssé tette. Olykor a Hatvani professzor (a Magyar Faust) nevéhez fűződő történeteket is hozzá kötik, hisz mindketten debreceniek, kollégiumbeliek. Így lesz a költőből már nem is reális vonásokkal felrajzolható ember, hanem fogalom: *ő Csokonai*.

A magyar irodalomban üstökösként feltűnő, nagy tehetségű, idegen nyelveket beszélő és európai műveltség-re fiatalon szert tevő debreceni diák, aki lenyűgözi professzorait, a város művelt előljáróit, s egyenlő rangú partnere a nagy tudású, a botanizáló, természettudományt, filozófiát egyaránt művelő, költészetben is jelentőset alkotó Földinek, Diószeginek, Fazekasnak, nem szorítható be a kollégium szabta, átlagos diákokra méretezett szűk mozgási területre. Ezért sok mindent el is néznek neki. Ennek dacára vagy éppen ezért megmarad állandó fegyelemsértő, fékezhetetlen, fegyelmezetlen diáknak, aki minden megnyilvánulásával – mert az egyben átlagon felüli is – átlépi a neki különlegesen tágra mért határokat is. Magára irányítja a köz figyelmét, irigyelt ember a diákság körében, s természetesen vezéregyéniség. Az ilyen emberről természetes, hogy sorra születnek a legendák, neki tulajdonított történetek, s a régi diákelet megőrzött történeti, másutt megtörtént vagy irodalomból merített vándoraneidoták alakja köré rendeződnek, hozzá tapadnak. Képzeltbeli alakja igen sokoldalúvá válik, s önálló életre kelve újabb vonásokkal gyarapodik arcképe.

Lukács László könyve öt fejezetében Csokonait mint természetfeletti tulajdonságokkal bíró hiedelemalakot, mint jövődöbe látó jóst, mint furfangos eszű, magát minden szorult helyzetből kivágó anekdotahőst mutatja be, akinek népszerű alkotásai folklorizálódnak, máig különböző formában tovább élnek (szájhagyomány, kéziratok, ponyvakiadványok, klasszikus könyvek, előadott színdarabok, megzenésített változatok), s alakját, arcát, életének jellemző eseményeit ügyes kezű alkotók, mesteremberek, művészek örökítették meg a leg-

különbözőbb műfajokban (fafaragás, mézeskalács, kerámia, rajz, festmény, dombormű). Mindezeket a feltárt változatok filológiai pontos összevetésével, forrásaik tisztázásával, gyökereik kiásásával, a kiegészítések, módosítások leválasztásával adja közre. Felhasználja az eddigi irodalmat, hitelesíti (kétségbe vonja) korábbi szerzők megállapításait. A leghíresebb történeteket több változatban is közli (pl. *Csapot, papot ott hagyott...; Hallja e kend bácsi, / Messze van Kovácsi?; Gaz a világ, tők a tromf...; Kunmadarasi szánkózás*) és utal irodalmi feldolgozásaikra is (Petőfi, Jókai, Mocsár Gábor).

Csokonai alakja a nép képzeletében, a diák és polgári kézirat irodalomban (*népi szamizdat*) szeretetteljes, természetfeletti tudással rendelkező, anekdotikus figuraként jelenik meg, aki nagy tudású, éles eszű, mindig jót akaró, garabonciás diákként tipikus képviselője a debreceni kollégium diákságának. Csavaros eszű Lúdas Matyi, aki főlényes tudása és költő mivolta miatt mindenre azonnal csattanós (olykor verses – mert költő) választ ad és a legképtelenebb helyzetben is azonnal feltalálja magát. Nincs nála lehetetlen helyzet, ha valami ésszel megoldható. Ez egyben a tudás, az iskolázás, a debreceni kollégium s a debreceniség elismerése is. Ez az úgynevezett debreceni polgári (cívus), a Debrecen vonzás köré tartozó (*Tiszántúl*), a városra (kollégiumra) feltekintő polgárosodó falusi lakosság korabeli értelmiségi eszményképe. A nép azzal, hogy a néphit alakjai közé sorolja (garabonciás diák, táltos), de anekdotikus vonásokkal jellemzi, s Faust helyett Till Ulenspiegelként jeleníti meg, s tekinti magáénak, polgárosulni vágyásáról ad bizonyosságlevelet. Csokonai, a magyar irodalom európai rangú költője, gondolkodója, rövid életének eseményeivel, magasrendű művészetével ehhez a gondolkodó társadalmi réteghez kereste az utat.

S hogy megtalálta, annak bizonyossága az a sajátos jellegű befogadás, amelyet Lukács László alapos és cizellált írása tényszerűen is bizonyít. Munkája fényében el kell gondolkodnunk azon, jól ismerjük-e Csokonai életművét, felfogjuk-e egyáltalán jelentőségét a magyar irodalomban?

Szabó László

A Barankovics István Alapítvány irodalmi ösztöndíja

Az alapítvány első alkalommal hirdette meg egy évre szóló, havonta százezer forintos ösztöndíját, amelyet a zsűri idén Nagy Gábornak ítelt. „A tervezett mű a kádári időszak sajátos jelenségét vizsgálja regény formájában: a rejtélyes papgyilkosságokat. A hol öngyilkosságnak, hol rablógyilkosságnak álcázott esetek közös nevezőjét igyekszem megkeresni. Azokat a motivációkat, amelyek a korabeli hatalmat mozgatták, s az okokat – fiatalok hittanoktatása, békepapi szolgálat elutasítása stb. –, amelyek következtében a papok áldozatokká válhattak. Nem szándékom dokumentarista regényt vagy szociográfiát írni. Ehhez nem állnak rendelkezésre elegendő elérhető iratok. S nem egyetlen ügy rekonstruálása a célom. A rejtélyes papgyilkosságok regényes modelljét szeretném megalkotni: olyan fikciós prózát, amely alkalmas lehet a jelenség lényegének megvilágítására” – írta nyertes pályázatában Nagy Gábor, akinek az ösztöndíjat dr. Mészáros József, a Barankovics István Alapítvány kuratóriumának elnöke 2007. december 6-án, a Magyar Napló karácsonyi rendezvényén adta át. (Nagy Gábor rövid életrajza szerzői lexikonunkban olvasható.)